

KAIKEN NIELEVÄ

Totalitarismin ominaispiirteiden suhde poliittisuuteen

Valtteri Kettunen
Kandidaatin tutkielma
Valtio-oppi
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
syksy 2017

Sisällysluettelo

1. Johdanto	2
1.1. Teoreettinen viitekehys: Poliittisuuden eri ulottuvuudet	2
2. Konteksti	4
3. Totalitarismi massayhteiskunnan tuotteena	6
4. Totalitarismin ominaispiirteet	9
4.1. Totalitarismin suhde rationaalisuuteen ja historiaan.....	9
4.2. Totalitarismi poliittisen ylivaltaana	10
4.3. Totalitarismi poliittisuuden poistamisena	12
5. Johtopäätökset	13
6. Lähteet.....	14

1. Johdanto

Tutkimuskysymykseni on, mitkä ovat ne piirteet, jotka erottavat totalitarismin tavanomaisesta autoritarismista ja mikä on niiden suhde poliittisuuteen. Vertailen tässä tarkoituksessa totalitarismia käsittelevää kirjallisuutta. Käytän teoreettisena viitekehystenä Kari Palosen politiikkakäsitysten erittelyä. Havainnoin useita ristiriitaisuuksia käsitteen kuvailussa.

Sanaa totalitarismi käytetään lähinnä 1900-luvusta puhuttaessa, koska moderni yhteiskunta mahdollisti ennen näkemättömät hallinnan keinot. Termistä on ollut erilaisia, poliittisia käsityksiä. Sitä käytetään yhteisnimityksenä fasismille ja kommunismille. 1930-luvulla vasemmistolaiset käsittivät fasismia vain kapitalismin väkivaltaisena vaiheena ja täysin toisenlaisena kuin uudenlainen Neuvostoliitto, joten totalitarismi oli tarpeeton käsite. Toisen maailmansodan aikana myös (länsi)liittoutuneet korostivat Saksan ja Neuvostoliiton eroja. Kylmän sodan aikana taas Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa Neuvostoliitto samaistettiin täysin vanhaan viholliseen, kansallissosialistiseen Saksaan, ja käsite oli suosittu. (Friedrich & Brzezinski 1956, 19, 21; Lefort 1986, 274–275.)

Totalitarismi ei ole välttämättä menneisyyteen jäänyt ilmiö. Itse asiassa uudet teknologiat antaisivat valtioille paremmat edellytykset massojen hallintaan kuin koskaan aiemmin (Laqueur 1995, 83). Kansalaisista voidaan kerätä nykyisin käytössä olevilla menetelmillä valtavasti tietoa ja yritykset ovat kehittäneet kasvojentunnistusohjelmia rikollisuuden ja terrorismin ehkäisemiseksi. Sosiaalisessa mediassa tapahtuvan käyttäytymisen avulla voidaan päätellä esimerkiksi käyttäjän poliittiset mielipiteet ja seksuaalinen suuntautuminen. (Svenska Yle 3.12.2017.)

1.1. Teoreettinen viitekehys: Poliittisuuden eri ulottuvuudet

Kari Palonen on erotellut politiikan eri ulottuvuuksia englannin kielen sanojen *polity*, *policy*, *politicking* ja *politicization* avulla. Poliitiikkakäsitykset voidaan jakaa tila- ja toimintametaforiin. Saksassa 1800-luvulla politiikka käsitettiin valtion asioiksi (Palonen 2006, 125). Poliitiikan rajana on pidetty myös julkisen ja yksityisen eroa (Palonen 2000, 107–109; Palonen 2006, 124). Poliitiikka on tällöin metaforinen tila. Taloudellisen työnjaon lisääntyessä yhteiskunnassa myös oppialat ja eri ilmiöt jaettiin erilleen (Palonen 2006, 124). Esimerkiksi sektoriteoriassa politiikka on rajallinen elämäalue muiden joukossa

(Palonen 1979, 24). *Polity* on tällainen järjestelmä, sfääri. Se on analoginen muille alueille, kuten laille, moraalille ja taloudelle. (Palonen 1993, 38; Palonen 2000, 112.) *Policy* on "tulevaisuuteen suuntautunut doktriini" (Palonen 2003, 59), poliittinen linja. Yksittäiset teot kootaan toiminnaksi, joka noudattaa *policya*. Bertrand de Jouvenelin mukaan *policy* on linja, joka syntyy päätöstä edeltävän kamppailun eli politiikan (*politics*) tuloksena (Palonen 2006, 128). Tulevaisuutta koskevana se on epävarmuuden, kontingenssin säätelyä (Palonen 1993, 42).

Politiikan käsittäminen toiminnaksi on uudempi ilmiö. Toimintametaforiin kuuluu politisointi (*politicization*), joka on uusien pelikenttien avaamista ja siten *polityn* laajentamista (ibid., 40). Poliitikalla on myös ajallinen ulottuvuus. Päätöksiä tehdään rajallisessa ajassa ja esimerkiksi vaalikaudet jäsentävät peliaikaa (saks. *Spielzeit*) (Palonen 2003, 64). Poliitikkaa on kuvattu myös pelinä tai leikkinä, jossa kaikkialla on mahdollisuuksia (Palonen 2006, 130). Poliitiikan maailma on avautuvien ja sulkeutuvien mahdollisuuksien maailma (Palonen 1979, 164).

Palonen itse pitää politiikan sektoriteoriaa pinnallisena, koska se ei kerro politiikan luonnetta. Hän pitää parempana aspektiteoriaa. Poliitikka voidaan nähdä näkökulmana todellisuuteen. Jokainen asia on potentiaalisesti poliittinen. (Palonen 1979, 26, 28.) Poliitikassa tarvitaan aina vastustaja. Ihmisten pyrkimyksiä ei voi täydellisesti sovittaa yhteen. On olemassa aina useampia toimintavaihtoehtoja ja päätöksen tekeminen sulkee toiset mahdolliset vaihtoehdot pois. (ibid., 79.) Poliitikkaan kuuluu epävarmuus tapahtumista. Oma toiminta ei aina saavuta tavoitettaan tai sillä on tarkoittamattomia seurauksia. Jos toiminta on liian ennustettavaa, vastustajan on helppo rikkoa sitä. Mikään poliittinen kysymys ei ole kiistaton vaan toimijan on aina otettava huomioon vastustuksen mahdollisuus. (ibid., 86, 118.) Chantal Mouffelle poliittinen on vastakkaisuutta (Palonen 2006, 126). Palonen väittää, että yhteiskunnallisten rakenteiden muuttaminen on politiikan luonteelle tyypillistä, vaikka myöntää, että rakenteita säilyttävääkin poliittista toimintaa on olemassa (Palonen 1979, 96). Vastustajien välttämättömyydestä huolimatta väkivaltainen kamppailu ei ole kuitenkaan erityisen poliittista. Bertrand de Jouvenelin mukaan ihmisten tekoihin vaikuttaminen suostuttelemalla on politiikan ydintä (Palonen 2006, 128). Rakenteettomuus ja toisaalta jäykät rakenteet ovat politiikan ja poliittisuuden vastaisia (Palonen 1979, 152–153).

2. Konteksti

Auktoriteetti on peräisin latinan sanasta *auctoritas*, joka merkitsee valtaa, päätöstä, mielipidettä (Paastela 2000, 651). Autoritarismi on epämääräinen käsite, mutta Paastela käsittää autoritaarisen valtion demokratian peilikuvana: poliittista kilpailua ja kansalaisten osallistumista on rajoitettu eikä vapaita vaaleja järjestetä tai niillä ei ole merkitystä päättäjien valinnassa (Paastela 2000, 653–654). V.P. Pugatshev mainitsee lisäksi kapean ryhmän vallan, joka perustuu avoimesti voimaan (Pursiainen 1999, 95–96). Itsevaltaisuudessa (eng. *autocracy*) hallitsevaa ryhmää tai henkilöä eivät sido lait toisin kuin perustuslaillisissa hallitusmuodoissa. Esimerkiksi Rooman keisarin tahto oli laki. Yhteiskuntafilosofi Thomas Hobbes (1588–1679) uskoi hallitsijan rajoittamattoman vallan olevan välttämätöntä järjestyksen takaamiseksi. (Friedrich & Brzezinski 1956, 4-5, 6.) Kaikki totalitaariset hallinnot ovat itsevaltaisia (ibid., 15).

Totalitarismin yhteydessä mainitaan usein kolme maata: Adolf Hitlerin johtama kansallissosialistinen Saksa 1933–1945, Benito Mussolinin johtama Italia 1922–1943 ja Neuvostoliitto (1922–1991). Saksan kansallissosialismi lasketaan usein fasismin alalajiksi. Ensimmäistä kertaa sana totalitarismi esiintyi Benito Mussolinin Italiassa (Paastela 2000a, 380). Fasismin filosofi Giovanni Gentile määritteli 1920-luvulla totaalisuuden valtion omnipotenssiksi (Gleason 1992, 2, Paastelan 2000a, 381 mukaan). Mitään arvokasta ei ole totaalisuuden ulkopuolella. Koulutus- ja propagandainstituutioilla johtajan ajatuksista ja tahdosta tulee joukkojen ajatuksia ja tahto (Paastela 2000b, 615, 616). Tämä on totalitaarisuuden perusmääritelmä. Carl Schmitt tosin erotti määrällisesti ja laadullisesti totaalisuuden valtion. Määrällisesti totaalisessa valtiossa valtion resurssit kuluvat byrokraatiaan sosiaalisen hyvinvoinnin takaamiseksi. Laadullisesti totaalisuus vastaa sittemmin vakiintunutta perusmääritelmää. (Nevanlinna 2002, 95.) C. J. Friedrich ja Zbigniew Brzezinski asettavat kuusi kriteeriä totalitarismille: ideologia, hallitseva massapuolue, joukkotiedotusvälineiden monopoli, terroria harjoittava salainen poliisi, talouden hallinta ja aseiden monopoli. He tosin myöntävät, että myös monilla perustuslaillisilla valtioilla on monopoli aseisiin. (Friedrich & Brzezinski 1956, 21.) Perusmääritelmän mukaisesti Neuvostoliitossa ei ollut riippumatonta kansalaisyhteiskuntaa (Pursiainen 1999, 81–82). Jo 1920–30-luvuilla venäläiset emigrantit kirjoittivat entisestä kotimaastaan totalitaarisena.

Totalitarismi sopi Venäjälle sen autoritaarisen historian takia. (Berdyaev 1937, 171, 172, Paastelan 2000, 382 mukaan.)

Vaikka totalitarismi sanana otettiin käyttöön Mussolinin Italiassa, siellä ei ollut kuitenkaan yhtä täydellistä kontrollia kuin kansallissosialistisessa Saksassa ja Neuvostoliitossa. Fasistinen hallinto oli riippuvainen perinteisistä instituutioista, kuten kirkosta ja armeijasta, joten niiden asema säilytettiin. Sorto oli verrattain maltillista, koska kovemmat toimet olisivat synnyttäneet enemmän vastustusta. (Gregor 1979, 321–324.) Mussolini ei edes yrittänyt luoda totalitaarista valtiota (Arendt 2013, 379).

Monia diktatuureja on nimitetty totalitaarisiksi. Fransisco Francon Espanja (1939–1976) kuitenkin muuttui vähitellen tavanomaiseksi sotilasdiktatuuriksi ilman totaalista ideologiaa tai puoluetta (Friedrich & Brzezinski 1956, 9; Laqueur 1995, 84). Yhden puolueen diktatuuri ei toteutunut (Paastela 2000b, 689). Francon Espanja siirtyi demokratiaan helpommin, koska se oli "vain" autoritaarinen. Ennen kommunismin romahdusta totalitaristiset hallinnot olivat hävinneet vain sotilaallisen tappion seurauksena. (Laqueur 1995, 84.)

George F. Kennan laski 1950-luvulla vain Natsi-Saksan ja Neuvostoliiton totalitaristisiksi (Nevanlinna 2002, 101). Hannah Arendt ei lue edes Neuvostoliittoa totalitaariseksi Josif Stalinin (1879–1953) kuoltua, koska 1950-luvun "suojasään" aikana leirijärjestelmää purettiin (Arendt 2013, 31, 37–43). Muutkin tutkijat kuvailivat 1960–80-luvun Neuvostoliittoa dynaamisuutensa ja raivokkuutensa (eng. *frenzy*) menettäneenä "post-totalitaarisena autoritarismina", joka oli menettänyt kyvyn kontrolloida yhteiskuntaa täydellisesti (Laqueur 1995, 84–85).

3. Totalitarismi massayhteiskunnan tuotteena

Totalitarismin käsite voi olla kuitenkin vanhempi kuin sana. Filosofit Karl Popper jäljittää totalitarismin Platoniin ja G. W. F. Hegeliin asti. Hegeliä on pidetty sekä fasismin että marxismin oppi-isänä mutta myös jopa liberaalina, joten tulkinnat ovat hyvin ristiriitaisia (Suvanto 1994, 72–75). Platonista kenenkään ei tule olla ilman johtajaa ja myös rauhan aikana oli harjoitettava sotilaallista tottelevaisuutta ja toimittava aina yhdessä. Omaaloitteisuus oli poistettava ja karuja sota-ajan olosuhteita oli opittava sietämään. (Platon 1986, 942 a-d.) Tekojen ainoa arviointiperuste oli oltava valtion etu (Popper 1974, 156–157). Popper pitää luokkajaon, propagandan ja omavaraisuuden vaatimuksia Platonin ajattelussa totalitaarisina (ibid., 130–131). Luokkajakoa ei ole kuitenkaan pidetty yleisemmin erityisen totalitaarisena piirteenä, kuten tulemme huomaamaan.

Jacob Talmon julkaisi 1951 kirjan *The Origins of Totalitarian Democracy*. Talmonista syyllinen totalitarismiin on Ranskan suuren vallankumouksen jakobiinien kautta kulkeutunut ajatteluperinne, jonka edustaja on mm. Jean-Jacques Rousseau. Talmon kutsuu tätä liberaalidemokratiasta eroavaa ajatteluperinnettä "totalitaariseksi demokratiaksi", koska sen päämääränä on pohjimmiltaan kuitenkin vapauttaa ihmisyyksiä, jonka hyvyyteen se uskoo. Oikeistotalitarismit sen sijaan ottavat lähtökohdakseen kollektiiviset ryhmät ja ihmisluonteen pahuuden. (Talmon 1973, 15.) Totalitaarin demokratia olettaa ennalta määrätyn yhteiskunnan järjestyksen, johon pyritään ja yhden totuuden. Kaikki ihmisen toiminta on tästä koulukunnasta poliittista. (ibid., 12, 187.) Thomas Hobbes ei ollut Talmonin mukaan totalitaristi nimenomaan, koska hänen teoriassaan ei ollut tätä lopputilan ideaalia, joka sisältyy kaikkiin totalitarismin muotoihin (Talmon 1968, 263–265). Tavoitellessaan tätä lopputilaa uudistajat ovat "jälkimaailman luottamusmiehiä", joille kaikki keinot ovat sallittuja (Talmon 1973, 343).

Talmonin kuvailemat ajattelijat katsoivat, että kasvatusta kykenee poistamaan epäsoinnun ihmisen luonteesta (Talmon 1973, 50–51). Yhteinen etu palvelee yksilön omaa etua ja lisää hänen onnellisuuttaan, joten se on vain laajennettua yksilön etua (ibid., 52–53). Mielipiteiden moninaisuutta ei pidetty demokratiassa olennaisena (ibid., 68, 148–149). Rousseauin yhteistahto on riippumaton eturyhmien haluista (Rousseau 1997, 174–175). Carl Schmittin mielestä "rousseauilainen yksimielisyys" ei ole välttämättä demokratian vastakohta, koska siinä kansan ja johdon tahto ovat yhtä (Nevanlinna 2002, 95). Myös

edellä mainittu hegeliläinen Gentile uskoi, että kaikki valtion pakottaminen tapahtui yksilön omaksi parhaaksi (Nevanlinna 2002, 94).

Totalitaarisen demokratian ajattelijoiden mielestä kaikki rakenteet valtion ja yksilön väliltä on otettava pois (Talmon 1973, 340). Rousseau halusi yksilöiden olevan riippuvaisia valtiosta, ei toisistaan (ibid., 130, 131).

Alexis de Tocqueville havaitsi 1830-luvulla, että vallankumousten ja sotien jälkeen ihmiset ovat halukkaita laajentamaan keskusvaltaa (Tocqueville 2006, 658). Demokratiassa elävät kansalaiset vihaavat kaikenlaisia etuoikeuksia ja ovat kateellisia toisilleen. Siksi heillä on taipumus keskittää valta valtiolle. (ibid., 653.) Uudenlainen sorto mahdollistuu, koska modernilla valtiolla on paremmat hallinnan keinot kuin Rooman keisareilla. Tocqueville ei ota käyttöön sanaa totalitarismi, mutta toteaa tällaisen tyrannian olevan jotain uudenlaista, jolle hän "ei löydä sanoja". Toisistaan eristyneet ihmiset luovuttavat päätösvallan holhoavalle valtiolle. (ibid., 669–671.)

Myös Arendtista totalitaariset liikkeet hakevat kannatuksensa passiivisista, toisistaan eristyneistä massaihmisistä, eivätkä mistään tietyistä yhteiskuntaluokista. Arendtista suuri väestö on välttämätön totalitarismille, koska siitä aiheutuva kuolleisuus on niin suurta. Euroopassa tämä on saavutettu vasta 1800-luvun väestönkasvun ja joukkotyöttömyyden myötä. Joukkoihmiset ovat eristyneet toisistaan. (Arendt 2013, 379–383, 388.) Arendtin mukaan Stalin atomisoi ihmiset tuhoamalla ryhmät, johon yksilöt kuuluvat (ibid., 391–393). Hän katsoi, että totalitarismi on peräti autoritarismin vastakohta mitä tulee hierarkiaan. Siinä ei ole väliportaita vaan uskollisuus kohdistuu suoraan johtajaan (ibid., 471–472). Demokraattisilla oikeuksilla on merkitystä vain, jos ihmiset ovat järjestyneet ryhmiin ja hierarkioihin (ibid., 382–383).

Totalitaarinen demokratia on diktatuuri, joka nojautuu kansan innostukseen (Talmon 1973, 18). Thomas Hobbes ei ollut Talmonista totalitaristi senkään takia, että absoluuttisessa monarkiassa ei ole massojen osallistumista kuten fasismissa (Talmon 1968, 263–265). Jo jakobiinien johtaja Maximilian Robespierre vaati jokaista osallistumaan vallankumoukseen (Talmon 1973, 120). Myös Arendtista totalitarismiin kuuluu kansanjoukkojen tuki (Arendt 2013, 27). Demokratian konteksti edeltää totalitarismia ja totalitaariset hallitsijat kehuvat maansa järjestelmän olevan täydellisempi versio demokratiasta. Autoritaarisilla hallitsijoilla, kuten perinteisillä monarkioilla, tällaista tarvetta ei ole. (Friedrich & Brzezinski 1956, 25.) Ideologia ja massapuolue ovat yhteydessä yleiseen lukutaitoon

(Friedrich 1964, 56–57). Totalitarismi on näin läheisessä suhteessa demokratiaan, mikä myös tekee siitä 1900-luvun tuotteen.

Totalitaarisuus kuvataan usein rakenteiden ja hierarkioiden tuhoamisena yksilön ja valtion väliltä, joten Popper jää yksin käsityksessään luokkajaon totalitaarisuudesta. Totalitarismin käsitettä käyttävät vaikuttavat usein olleen yksilön vapautta ja vastuuta korostavia konservatiiveja ja liberaaleja, jotka puolustavat yhteiskunnan jakautumista ryhmiin ja hierarkioihin. He suhtautuvat epäilevästi totalitarismin lisäksi vasemmistoon (Talmon) tai peräti demokratiaan (Tocqueville). Tocqueville myöntää olevansa suruissaan demokratian aiheuttamasta ihmisten tasapäästymisestä (Tocqueville 2006, 682). Ennen vanhaan keskeinen arvo oli perinne ja kirkko keskeisin auktoriteetti. Talmonin mielestä perinteen korvaaminen uskolla hyötyyn ja kirkon vaihtaminen valtioon johti totalitaarisen demokratian suunnittelu-uskoon (Talmon 1973, 15).

Korostettakoon, että Arendtin ajattelu ei ahtaudu sellaisiin lokeroihin kuin konservatismi ja liberalismi, koska hänellä on erilainen käsitys politiikan ja totalitarismin suhteesta. Hän pitää politiikkaa julkisen keskustelun tilassa tapahtuvana asiana, johon uskaltautuminen on aina riski. Totalitarismi ei ole kuitenkaan sen levittäytymistä, koska politiikka perustuu moninaisuuteen ja tila on vapauden tila. Voima ja pakottaminen eivät kuulu politiikkaan. (Arendt 2005, 93, 117–119, 122.) Porvariston individualismi ja kilpailuyhteiskunta on Arendtin mielestä omalta osaltaan jopa aiheuttanut yksilöiden eristymisen (Arendt 2013, 383–384). Katsottiin totalitarismin taustasyöksi sitten tasa-arvo tai individualismi, totalitarismi on joka tapauksessa modernin massayhteiskunnan ilmiö.

Slovenialainen filosofi Slavoj Žižek on kritisoinut käsitteen käyttöä. "Totalitarismia" käytetään aseena radikaaleja vastaan. Kommunismi voidaan samaistaa sillä yhtä pahaan fasismiin. Liberaalit voivat esittää marxismin johtavan väistämättä totalitarismiin. Sen käyttö asettaa puhujan liberaalidemokratian maailmankuvaan ja estää ajattelemasta kriittisesti. (Žižek 2002, 3-5.) Käsitteen vasemmistolainen arvostelu ei ole uutta. 1960-luvun opiskelijaradikaalien mielestä järjestelmien samaistaminen oli väärin ja Neuvostoliiton puutteet olivat parannettavissa ajan kanssa toisin kuin olemukseltaan pahan fasismin (Laqueur 1995, 80–81).

4. Totalitarismin ominaispiirteet

4.1. Totalitarismin suhde rationaalisuuteen ja historiaan

Kansallissosialistista Saksaa on pidetty yleensä irrationaalisempana kuin Neuvostoliittoa. Kansallissosialistinen Saksa perustui alkumyyttiin, loistokkaaseen menneisyyteen ja Neuvostoliitto loppumyyttiin, ihmiskunnan lopputilaan (Poliakov 1991, 63, Paastelan 2000a, 402 mukaan). Kansallissosialistisella Saksalla oli irrationaalinen, Neuvostoliitolla rationaalinen perusta (Pipes 1995, 280, Paastelan 2000a, 402 mukaan). Saksalaiset idealistit ottivat mallia saksalaiselle identiteetille pimeästä antiikin Kreikan puolesta, veriuhrin ja mystiikan Kreikasta. Tätä on pidetty kansallissosialismin juurena. (Lacoue-Labarthe & Nancy 2002, 30.) Neuvostoliitolla oli suurempi tarve perustua kirjoitettuun lakiin (Nevanlinna 2002, 114). On ilmeistä, kummasta hallinnosta tulee hyväksyttävämpi tällä kuvailulla!

Kuitenkin Arendtin mukaan kaikki totalitarismi on irrationaalista. Pyrkinessään valtaan totalitaarisen liikkeen ei tarvitse kiistää toisten argumentteja, koska se on järjestelmän vastainen ja nojaa kannatuksensa politiikkaan pettyneisiin massoihin (Arendt 2013, 381). Hän väittää, että Stalin käynnisti laajimmat puhdistukset vasta, kun oppositio oli jo hävitetty eikä mikään yhteiskuntaluokka muodostanut todellista uhkaa hänelle (ibid., 392–393). Toisin kuin Talmon, Arendtista kaikki totalitarismi on hyödyn vastaista ja halveksii faktoja, vaikka se vetoaakin tieteellisyyteen. Keskitysleirit esimerkiksi olivat taloudellisesti mielettömiä ja Stalinin puhdistukset olivat tuhoisia tuotannolle. (ibid., 35, 417, 419, 511.) Johtajan jatkuvat mielen muutokset tuhoavat kaikki johdonmukaiset ohjelmat ja jättävät jäljelle pelkän puhtaan uskollisuuden johtajalle ilman sisältöä. Arendt väittää Hitlerin hylänneen kansallissosialistien 1920-luvun alun puolueohjelman. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen linjaa vaihdeltiin jatkuvasti, kunnes vain Stalinin sana oli laki. (ibid., 2013, 395–396.) Tällainen välinpitämättömyys ohjelmista on *policyn* vastaista. Autoritaarinen hallinto vangitsee kapinalliseen toimintaan osallistuvan. Totalitarismi sen sijaan ei tarvitse järjestelmän vastaisia tekoja tai suunnitelmia syytteisiin: "objektiiviset viholliset" tuhoaan riippumatta teoista. (ibid., 489, 498, 517.)

Arendt määrittelee ideologian idean logiikaksi. Hänen mukaansa ideologiat selittävät kaiken, mukaan lukien maailmanhistorian tapahtumat, yhdestä olettamasta. Totalitarismi väittää tottelevansa luonnon ja historian lakeja, jotka ovat korkeampia kuin positiiviset, kirjoitetut lait. Menneisyys selitetään, nykyisyys tiedetään ja tulevaisuus ennustetaan

yhdellä idealla. Ennustamattomuuden poistaminen liittyy totalitarismin tiedeuskoon. Arendtin mielestä ideologinen ajattelu on kokemusta kohtaan välinpitämätöntä mutta sisäisesti loogista. (ibid., 418, 531, 539–543.) Kaikki 1800-luvun ideologiat ovat Arendtista potentiaalisesti totalitaarisia (ibid., 542). Totalitarismissa järjestelmän virallisella ideologialla korvataan uskonto (Friedrich & Brzezinski 1956, 6). Juan J. Linzin mukaan pelkästään tavallisessa autoritarismissa ei ole koskaan yhtä systemaattista oppia, jossa on tällainen utooppinen elementti (Paastela 2000b, 657, 760).

Totalitaariset ideologiat noudattavat millianistista filosofiaa. Siihen kuuluu tuhatvuotisen valtakunnan odotus. Kansallissosialismi oli messiaaninen ja apokalyptinen liike: maailmassa vallitsee hyvän ja pahan kamppailu, joka päättyy vapauttajan saapumiseen ja suureen taisteluun. Uusi maailma ei synny ilman uhreja. (Tamminen 2004, 96–97, 164.) Kaikki totalitaariset liikkeet tarvitsevat symboleja ja rituaaleja, jotka liittävät sen jäsenet yhteen. Näiden avulla yksilön ja yhteisön rajat katoavat ja väkivallan kynnyks laskee. Tamminen vertaa saavutettavaa tilaa joukkopsykoosiin. (ibid., 230–237, 244.) Jo 1790-luvun jakobiinit olivat fanaattisia asialleen ja harrastivat riittejä (Talmon 1973, 179).

4.2. Totalitarismi poliittisen ylivalta

Jeane J. Kirkpatrick herätti 1970-luvulla paljon vastaväitteitä esittämällä, että Yhdysvallat voi ja pitää tehdä yhteistyötä autoritaaristen mutta ei totalitaaristen hallintojen kanssa. Hänen mukaansa perinteinen (oikeisto)autoritaarinen hallinto ei ole yhtä sortava kuin totalitaarinen. Autoritaarisessa hallinnossa ihmiset voivat jatkaa häiriöttä arkisia puuhiaan, kuten kaupankäyntiä, toisin kuin totalitaarisessa (=kommunistisessa), joka mullistaa yksityisenkin elämän. Autoritaariset hallinnot voivat vähitellen muuttua demokraattisiksi, totalitaariset eivät (Kirkpatrick 1979). Kylmän sodan päätyttyä länsimaiden tuki autoritaarisille hallinnoille väheni, koska sitä ei voinut enää perustella kommunismin uhalla (Paastela 2000b, 816). Myös Arendtista totalitarismi on "ainoa valtiomuoto, jonka kanssa rinnakkainelo ei ole mahdollista" (Arendt 2013, 32). Autoritarismi säilyttää yksilöiden autonomian "ei-poliittisilla" alueilla, jollaiseksi nimetään erityisesti talous (esim. Pursiainen 1999, 96). Totalitarismissa sen sijaan kaikki elämäalueet ovat kietoutuneet poliittiseen (Lefort 1994, 280). Autoritarismi on V.V. Vintjukin mukaan lähempänä demokratiaa kuin totalitarismia. 1990-luvun Venäjän modernisaatiokeskustelussa autoritarismia pidettiin hyvänä välivaiheena totalitarismista pois siirryttäessä. (Pursiainen 1999, 95.) Autoritarismia pidetään siis pienempänä pahana.

Friedrich ja Brzezinski sisällyttävät totalitarismin ominaispiirteisiin myös talouden hallinnan. Saksassa ja Italiassa yritysten yksityisomistus kuitenkin säilyi, joten tässä suhteessa ne eivät olleet puhtaita totalitarismeja. (Friedrich & Brzezinski 1956, 21, 23.) Jos suunnitelmatalous otetaan totalitarismin kriteeriksi, totalitaristisiksi jäävät lähinnä kommunismiin pyrkineet valtiot. Tämä vahvistaa totalitarismin käsitteen käytön oikeistolaisuutta. "Ei-poliittisista" alueista puhuminen ja totalitarismin kuvaaminen poliittisen leviämisenä muille alueille paljastaa, että kirjoittajilla on sektorikäsitys politiikasta. Ideologian ulottaminen kaikkiin asioihin voidaan nähdä myös poliittisen linjan, *policyn*, johdonmukaisuutena.

Toisin kuin autoritarismi sinällään, totalitarismi on aina vallankumouksellista ja koettaa juurruttaa uudet arvot väestöön (Greiffenhagen 1972, 48–49, Paastelan 2000a, 399 mukaan). C.J. Friedrichin mukaan totalitarismille tyypillistä on vanhojen auktoriteettien hajottaminen. Zizekistä Lenin teki todellisen kumouksen mutta Hitlerin kumous säilytti pohjimmiltaan valtasuhteet (Nevanlinna 2002, 101–102, 124–125). Stanley G. Payne on esittänyt fasismin kriteerejä (Paastela 2000b, 566–568). Näistä kriteereistä kolme käy myös kommunismiin: pyrkimys uuden ihmisen, vallankumouksellisen kulttuurin ja sekulaarin uskonnon luomiseen.

Historioitsija Eric Hobsbawm ei pidä Neuvostoliittoa totalitaarisena tämän kriteerin perusteella: väestö ei yrityksestä huolimatta sisäistänyt järjestelmän arvoja (Hobsbawm 2001, 493–494). On kyseenalaista, onko mikään reaalin valtio ollut totalitaarinen, jos Hobsbawmin käsitys hyväksytään eikä yritys täydelliseen kontrolliin riitä totalitaarisuudeksi. Pelkkä yritys ajattelun täydelliseen kontrolliin on voinut muuttaa venäläistä kansanluonnetta (Friedrich & Brzezinski 1956, 17). Täydellinen kontrolli on mahdotonta, joten totalitarismia täytyy pitää vain ideaalityyppinä, jota voi käyttää poliittisten järjestelmien vertailuun (ibid., 16; Laqueur 1995, 87).

Autoritaarisissa sotilasjuntissa armeija pitää valtaa. Totalitaarisessa järjestelmässä armeijalle riittää kyllä määrärahoja mutta se on aina viime kädessä alisteinen hallitsevalle puolueelle. (Pipes 1994, 35, Paastelan 2000a, 399 mukaan). Armeija ei ole totalitarismin valtakeskus vaan salainen poliisi, koska armeija voi olla haluton tappamaan omia kansalaisia (Arendt 2013, 485–486).

Totalitaristisen liikkeen jäseniä yhdistää usko siihen, että ihmiselle kaikki on mahdollista (ibid., 457, 504). Arendtin mukaan totalitaarinen ideologia pyrkii jatkuvaan liikkeeseen ja

maailmanvaltaan, joka ei tyydy muiden konkreettisten tavoitteiden saavuttamiseen (ibid., 397). Viimeksi mainittu on piirre *poliicyn* hylkäämistä. Tässä perinteisten instituutioiden vastaisuudessaan totalitarismi vaikuttaa radikaalilta ja dynaamiselta. Palosen politiikkakäsityksessä politiikassa mitään ei oteta annettuna ja asioiden muuttaminen on tavoitteena. Kyseenalaistaminen ei päde kuitenkaan enää totalitaristisen liikkeen ideologiaan sen päästyä valtaan.

4.3. Totalitarismi poliittisuuden poistamisena

Suunnittelu-usko liitetään totalitarismiin, erityisesti vasemmistototalitarismeihin. Jos politiikkaan kuuluu epävarmuus, totalitarismi on tämän politiikan tunnuspiirteen minimoimista. Poliittisuuteen kuuluu, ainakin Mouffen ja Palosen mielestä, vastustaja. Rousseauin yhteistahdon kaltaiset käsitykset perustuvat oletukselle, että on olemassa yhteinen etu, jonka kanssa yksilön etu on sopuosinnussa. Vastustaminen nähdään poistettavissa olevana ongelmana. Poliittisten vastustajien vainoaminen on poliittisuuden hävittämistä.

Aristoteles kuvaili ihmistä keskeneräiseksi olennoiksi vastakohtana jumalille ja eläimille. Palonen toteaa tätä mukaillen, että "jumalat ja eläimet eivät tee politiikkaa". Epävarmuuden ja epätäydellisyyden poistaminen poistaa politiikan. (Palonen 1979, 162–163.) Ideologinen historiakäsitys ei anna mitään sijaa ajalla politikoiselle, saati peli- ja leikkimetäforille. Jos yhteiskunnan lopullinen tila on tiedossa, erilaisia toimintavaihtoehtoja ei tarvita. Tuhatvuotisen valtakunnan tilassa ei ole peliaikaa tai pelitilaa, jossa politikoida. Autoritaristisissa järjestelmissä yleisemminkin vaalikausista on tullut vähämerkityksisiä: vaaleja järjestetään muodon vuoksi tai ei ollenkaan. Autoritarismissa ei ole kuitenkaan determinististä historiakäsitystä, joka kuuluu ideologisempaan totalitarismiin. Monarkioissa on usein säädetty vallanperimysjärjestys. Totalitaarisessa järjestelmässä ei voi olla tällaisia säännöksiä, koska johtajan kuolema on suorastaan kielletty ajatus (Friedrich 1964, 59).

5. Johtopäätökset

Totalitarismi ei ole sama asia kuin autoritarismi. Niiden väliset erot eivät ole myöskään vain aste-eroja, vaikka autoritarismia pidetään pienempänä pahana, vaan laadullisiakin eroja löytyy. Totalitarismi on dynaamisempi, modernimpi ja massojen osallistumiseen perustuva autoritarismin muoto. Sen tärkein ominaisuus on kuitenkin ideologia ja käsitys historiasta. Käsitys totalitarismin piirteistä määrittää, mitä valtiojärjestelmiä pidetään totalitaarisina. Kapeimmillaan totalitaristiseksi järjestelmäksi on luettu vain Stalinin ajan Neuvostoliitto tai sitä on pidetty vain ideaalityyppinä, jota ei ole reaalisesti ollut olemassa. Laajimmillaan totalitaarisiksi on luettu lukuisia diktatuureja. Eri toimijat ovat käyttäneet käsitettä eri tavoin poliittisten päämääriensä edistämiseksi. Totalitarismin suhde rationaalisuuteen on ristiriitainen. Modernin massayhteiskunnan ilmiönä sen on esitetty syntyneen uskosta järkeen, hyötyyn ja suunnitteluun. Vasemmistototalitarismeja, jotka ulottavat kontrollin myös talouteen, luonnehditaan rationaalisempina kuin myytteihin vetoavia oikeistototalitarismeja. Toisaalta ideologisuudessaan totalitarismi voi olla sokea käytännön näkökohdille.

Totalitarismin suhde poliittisuuteen riippuu siitä, mitä politiikalla ja poliittisuudella tarkoitetaan. Totalitarismia on kuvailtu kaiken politisoimiseksi. Tällöin politiikalla tarkoitetaan valtion toimintakenttää tai muuta tavallisessa, ei-totalitaarisessa yhteiskunnassa olevaa aluetta, joka laajenee. Tilametaforat ovat usein suosiollisempia totalitarismin poliittisuudelle mutta eivät välttämättä. Arendtin käsitys on tästä esimerkki: julkisen ja yksityisen ero on olennainen politiikalle mutta totalitarismi ei ole politiikan laajenemista. Jos politiikka sitä vastoin ymmärretään kamppailuksi, mielipiteiden moninaisuudeksi ja kiistämiseksi, totalitarismi on politiikan tuhoamista. Totalitarismi on erityisen vihamielinen politiikan toimintametaforille.

6. Lähteet

Arendt, Hannah (2013): Totalitarismin synty. Tampere: Vastapaino.

Arendt, Hannah (2005): The Promise of Politics. New York: Schocken Books.

Berdyaev, Nicolas (1937): The Origin of Russian Communism. Lontoo: The Centenary Press.

Friedrich, C. J.: The Unique Character of Totalitarian Society. Teoksessa Carl J. Friedrich (edit.): Totalitarianism. Grosset & Dunlap, New York 1964. 47-60.

Friedrich, C. J. & Brzezinski, Zbigniew (1966): Totalitarian dictatorship and Autocracy. 2. Edition. New York: Frederick A. Praeger. Saatavilla ensimmäinen ja toinen luku: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2012/HIB0405/Friedrich_-_Brzezinski.pdf>, luettu 29.11.2017.

Gleason, Abbott: "Totalitarianism" in 1984. Teoksessa Dallin, Alexander (toim.): Between Totalitarianism and Pluralism. New York 1992.

Gregor, James A. (1979): Italian Fascism and Developmental Dictatorship. New Jersey: Princeton University Press.

Greiffenhagen, Martin (1972): Concept of Totalitarianism in Political Theory. Teoksessa Menze, Ernest (toim.): Totalitarianism Reconsidered. National University Publications, New York 1981.

Hobsbawm, Eric (2001): Äärimmäisyyksien aika: lyhyt 1900-luku (1914–1991). Tampere: Vastapaino.

Kirkpatrick, Jeane J. (1979): Dictatorships and Double Standards. Commentary magazine Nov: 1979. Saatavilla <http://s3-euw1-ap-pe-ws4-cws-documents.ri-prod.s3.amazonaws.com/9781138824287/ch11/6._Jeane_J._Kirkpatrick,_Dictatorships_&_Double_Standards,_1979.pdf>, luettu 29.11.2017.

Lacou-Labarthe, Philippe; Nancy, Jean-Luc (2002): Natsimyytti. Helsinki: Tutkijaliitto.

Laqueur, Walter (1995): Dream That Failed. Reflections on the Soviet Union. New York: Oxford University Press.

Lefort, Claude (1986): The Political Forms of Modern Society. Oxford: Polity Press.

Nevanlinna, Tuomas: Totalitarismista. Teoksessa Lacoue-Labarthe, Philippe; Nancy, Jean Luc: Natsimyytti. Tutkijaliitto, Helsinki 2002, 93–126.

Paastela, Jukka (2000a): Yksin- ja harvainvallasta: tutkimus muinaisista ja nykyisistä autokratioista ja oligarkioista sekä niistä esitetyistä käsityksistä. 1. nide Tampere: Tampereen yliopisto.

Paastela, Jukka (2000b): Yksin- ja harvainvallasta: tutkimus muinaisista ja nykyisistä autokratioista ja oligarkioista sekä niistä esitetyistä käsityksistä. 2. nide. Tampere: Tampereen yliopisto.

Palonen, Kari (1979): Mitä politiikka on?: luonnos politiikan tutkimuksen perusteiksi. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja 1979:36.

Palonen, Kari (1993): Introduction: From policy and politicking and politicization. Teoksessa Kia Lindroos (toim.): Re-thinking Politics. Essays from a quarter century. The Finnish Political Science Association, Jyväskylä 2007, 35-47.

Palonen, Kari (2000): Two Concepts of Politics, Two Histories of a Concept? Teoksessa Kia Lindroos (toim.): Re-thinking Politics. Essays from a quarter century. The Finnish Political Science Association, Jyväskylä 2007, 95-121.

Palonen, Kari (2003): Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking and Politicization. Teoksessa Kia Lindroos (toim.): Re-thinking Politics. Essays from a quarter century. The Finnish Political Science Association, Jyväskylä 2007, 55-73.

Palonen, Kari (2006): Two Concepts of Politics. Conceptual History and Present Controversies. Teoksessa Kia Lindroos (toim.): Re-thinking Politics. Essays from a quarter century. The Finnish Political Science Association, Jyväskylä 2007, 121-137.

Pipes, Richard (1994): Communism: The Vanished Spector. Oslo: Scandinavian University Press.

Pipes, Richard (1995): Russia under Bolshevik Regime. New York: Vintage Books.

Platon (1986): Lait. Teoksessa Teokset VI. Keuruu: Otava.

Poliakov, Leonid (1991): Totalitarianism”With a Human Face”. A Methodological Essay. Russian Social Science Review 2:1993.

Popper, Karl (1974): Avoin yhteiskunta ja sen viholliset. Keuruu: Otava.

- Pursiainen, Christer (1999): Venäjän idea, utopia ja missio. Helsinki: Gaudeamus.
- Rousseau, Jean-Jacques (1997): Yhteiskuntasopimuksesta eli Valtio-oikeuden johtavat aatteet. Hämeenlinna: Karisto.
- Suvanto, Pekka (1994): Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle. Helsinki: SHS.
- Svenska Yle (3.12.2017): Polisen testar ansiktigenkännande kameror, dataombudsmannen varnar: "De kan ringa på dörren hos helt oskyldiga medborgare". Kirjoittaja: Stefan Brunow. Saatavilla <<https://svenska.yle.fi/artikel/2017/12/03/polisen-testar-ansiktsigenkannande-kameror-dataombudsmannen-varnar-de-kan-ringa>>, luettu 9.12.2017.
- Talmon, J.L (1968): The Origins of Totalitarian Democracy. New York: Frederick A. Praeger.
- Talmon, J.L. (1973): Totalitaarinen demokratia: alkuperä ja synty. Helsinki: Otava.
- Tamminen, Tapio (2004): Pahan viehätys: natsismin ja terrorin lähteillä. Helsinki: Otava.
- Tocqueville, Alexis Clérel de (2006): Demokratia Amerikassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Zizek, Slavoj (2002): Did somebody say totalitarianism? Five interventions in the (mis)use of a notion. Lontoo: Verso.